

ЖУРНАЛИ ЗАКАРПАТТЯ 1920–1930 РОКІВ: ТИПИ ОФОРМЛЕННЯ ОБКЛАДИНОК

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 22.

УДК 7.012:655.533(477.87)

Поліха Л. Журнали Закарпаття 1920-1930 років: типи оформлення обкладинок; 9 стор.; кількість бібліографічних джерел — 9; мова українська.

Анотація. У статті охарактеризовано шрифтовий, орнаментальний, символічний та сюжетно-тематичний типи журнальних обкладинок у 1920-30 роках на Закарпатті.

Ключові слова: обкладинка, графічний дизайн, періодичні видання, типи оформлення.

Annotation. The article describes font, ornamental, symbolic and pictorial-thematic types of magazine covers in Transcarpathian region in 1920-1930.

Keywords: cover, graphic design, periodicals, types of design.

Обкладинка створює перше враження читача від друкованого видання. Тому дуже важливо привернути увагу реципієнта і відобразити зміст видання у графічному виконанні. Книжкова та журнальна графіка мають спільні риси, зокрема в оформленні обкладинок. Вагомими дослідженнями з книжкового дизайну є праці Я. Чіхольда [9], Б. Кісіна [3], В. Фаворського [8], В. Ляхова [4], Ю. Герчук [1] та інших. Однією з останніх українських праць з графічного дизайну є дослідження О. Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття», де вперше за часи сучасного українського книговидавництва й мистецтвознавства подано історію української графіки вказаного періоду [5].

Виокремлюючи різні типи журнальних обкладинок, з огляду на схожість форм, можна послугуватися поділом, характерним для книжкового дизайну. Зокрема, російський фахівець із дизайну ЗМІ Н. Дубіна вказує чотири типи книжкових обкладинок: шрифтовий, орнаментальний, символічний та сюжетно-тематичний [2].

Розглянемо на прикладах лише три типи знайдених нами: шрифтовий, символічний та сюжетно-тематичний. Орнаментальний тип був більше притаманний календарям Закарпаття чехословацького періоду, оформленим у стилі «мистецтво і ремесло».

Шрифтовий тип оформлення

Шрифтовий тип оформлення найбільш розповсюджений у дизайні обкладинок, виконаних у стилі класицизму та конструктивізму. Строгість в організації, урівноваженість, простота та гармонійність — ознаки художніх форм класицизму. В графічному дизайні це прості композиційні рішення, мінімальний набір шрифтів, скупа орнаментика, здебільшого центрово-осьове вирівнювання елементів. Можливо саме через ці характерні особливості класицизму був поширений здебільшого у наукових та просвітницьких виданнях Закарпаття. Зокрема, варто відзначити: «Народная библиотека» (1926) (рис. 1), «Учитель» (1927) (рис. 2), «Право» (1938) (рис. 3) тощо.

Зразки обкладинок часописів «Учителя» та «Право» схожі симетричністю композиції, набором шрифтів і розташуванням декоративних лінійок. Шрифт, обраний для назв цих видань, належить до групи антиквених шрифтів, що характеризуються невеликим контрастом вертикальних та горизонтальних елементів і наявністю засічок на кінцях штрихів. Мінімальний декоративний ефект — це наявність подвійних (потрійних) лінійок.

У композиційному вирішенні обкладинки видання «Народная библиотека» задіяно теж мінімальний набір елементів. У класицистичне виконання трохи не вписується — основний шрифт Герольд (яким набрано назву видання), адже він належить до епохи модерну (автор Хайнц Хоффман, 1901 р.). Крім цього, слово «ВЫПУСКЪ 19» несподівано вирівняний управо. Та на загал центрове осьове вирівнювання, додаткові шрифти, якими оформлено календарні дані, зміст і приналежність (Видання культурно-просвітительн. общества имени Олександра Духновича в Ужгород), декоративний елемент підпорядковані законам класицизму, що проповідує симетрію, простоту та строгість.

Хронологічні рамки класицизму в графічному дизайні визначаються 1780 — 1850 роками. Наявність зразків цього стилю в оформленні сторінок часописів досліджуваного періоду як «рефлекс» («відголосок») пояснюється поверненням стилю через певний час, що є своєрідною закономірністю процесів розвитку мистецтва.

Певні ознаки конструктивізму має обкладинка журналу «Народная школа» (Журналь учительського Т-ва Подкарпатской Руси) (рис. 4). Зокрема, каркасна форма за рахунок вирівнювання деталей композиції по відношенню один до одного, використання товстої лінійки і контрастне шрифтове рішення. Номер видання та власне цифра набрані різними кеглями. Це поєднання підтримує загальну композицію та слугує своєрідною точкою відліку чи, навпаки, кінцевим елементом обкладинки.

Яскраві риси конструктивістського стилю характерні й обкладинці журналу «Карпатська молодь» (рис. 5). Зокрема, структурний каркас

композиції візуалізований з допомогою товстих лінійок. Окремо треба відзначити, що у конструктивістів «нове життя отримали товсті лінійки, які з простих елементів виділення, відокремлення та декорування перетворилися у візуальні еквіваленти інженерних конструкцій» [7, с. 67]. Використані в графічному дизайні обкладинки й геометричні фігури: коло, прямокутник та поєднання трикутника і кола, що утворило декоративну стрілку. Тут стрілка має як декоративне, так і смислове навантаження. Розташована у верхньому правому куті, вона зорієнтовує читача та ніби спонукає відкрити журнал і прочитати. Календарні дані журналу вирівняні по обидва боки й утворюють у своїх обрисах прямокутник, що також є ознакою конструктивізму, який здебільшого уникав «прапорцевої» виключки. Характерна верстка типу бруска в цьому варіанті календарних даних не рве край текстового блоку, у результаті чого досягається декоративність та підпорядкованість загальній конструкції. Аналізованій обкладинці притаманний також принцип вирівнювання деталей по відношенню один до одного та контрастне композиційне вирішення. Розташовані по діагоналі коло, прямокутник та декоративна стрілка створюють динаміку на площині та ще більше підкреслюють напрямок стрілки. Щодо шрифтового вирішення, то не дуже активним, але все-таки конструктивістських акцентом є виділення цифр 1936 (рік видання), додатково доповнених прямокутником по ширині (підкресленням?). У гарнітурному виборі є гротескові та антиквені шрифти. Хоча «характерною рисою періодики конструктивізму було вирішення всіх типів інформації тільки за рахунок геометризованого рівнотовщинного гротеску» [7, с. 67].

Обкладинка періодичного видання Товариства «Учительська громада» під назвою «**Учительський голос**» має закладену в основу композиції каркасну форму, що підпорядковує білий простір і тримає цілісність. Конструктивістських набір елементів, задіяний у дизайнерському рішенні часопису — товсті лінійки, декоративні стрілки, геометричні фігури (коло, дуга) (рис. 6). Якщо дотримуватись принципів конструктивізму, то недоречним є використання шрифтів із засічками. Але у самій назві «Учительський голос» є спроба ще більше геометризувати гротесковий шрифт.

Символічний тип оформлення.

«**Народна школа**» (рис. 7). Для дизайну обкладинки Журналу Учительського Товариства Карпатського Краю «Народна школа» в ілюстраційній частині використали чи не увесь набір учительського приладдя. Шрифтова та ілюстраційна складові композиційно вписані в сегмент кола. Напис розміщений по верхній дузі, а намальовані приладдя композиційно розташовані так, що зверху вони підпорядковані нахилу букв, а внизу трикутником завершують композицію. Вийшла дещо конусоподібна композиція.

«**Говерля**» (рис. 8). Автором обкладинки цього видання є відомий художник-графік Роберт Антонович Лісовський, який навчався в студії О. Мурашка, у 1917—1920 рр. — в Українській державній академії мистецтв (під керівництвом Г. Нарбута та М. Бойчука). 1927 р. закінчив Берлінську академію мистецтв. У 1929—1945 рр. — професор графіки Української студії пластичного мистецтва в Празі.

Закарпатський зразок творчості митця Р. Лісовського — це приклад шрифтової творчості та зображальної графіки. О. Мельник — український дослідник творчості Р. Лісовського — умовно поділив шрифти художника на три групи: 1) мальовані шрифти на основі уставу чи півуставу (прямі чи нахилені)...; 2) мальовані шрифти на основі скоропису...; 3) мальовані шрифти на основі, стилізованих під кирилицю, антикви та гротеску... [6, с. 67]. Досліджуваний зразок «Говерлі» вчений відносить до першої групи шрифтів, що «...складають титульні шрифти зі стійкою «класичною» будовою та характерною мовою уставного письма... Лісовський створює власний сучасний шрифт з широкою палітрою варіантів» для варіанту «Говерлі» дає «...геометризованої структури та чіткого, ніби викарбуваного характеру...» [6, с. 69]. По центру обкладинки вміщено ілюстрацію, де зображено Говерлу — найвищу гору Карпат. Для професійного культурницького видання символічна назва і графічний дизайн відтворюють мету — піднести культуру до найвищого рівня.

«**Зоря**» (рис. 9). Під назвою «Зоря» на Закарпатті у різні часи виходило два видання — народно-просвітительська новинка «Зоря» 1921-1938 рр. та «часопис подкарпатського общества наук» «Зоря-Најнал» 1941-1943 рр. Дизайн обкладинок і логотипу різних, але все ж спільні риси є, зокрема, як і у багатьох виданнях просвітницького характеру використовується символи світла в ілюстраційній частині (сонце, зірка, а це: наприклад, у часописах «Наши стремления», «Подкарпатське пчолярство» тощо). У варіанті «Зоря» (1928 р.) зірка осягає своїми променями назву видання. Нижню частину зірки на передньому плані закриває розгорнута книга, ще один символ просвітництва.

Сюжетно-тематичний тип оформлення.

«**Пластун**». «Пластун» — часопис пластової молоді, який досить кардинально змінював своє графічне обличчя. Звичайно, для такого типу видань зміни не можна зараховувати до негативних рис, адже молодіжна аудиторія полюбляє різного роду перетворення.

Примірники «**Пластуна**» 1926 та 1930 року мають одного автора — **Й. Бокшай**. Якщо перший зразок вирізняється кольоровістю та великими розмірами, то другий — хроматичним виконанням та меншими розмірами. На обидвох зображено пластунів-скаутів.

На обкладинці «Пластуна» 1926 року Й. Бокшай у величавій манері показує початок дня у

таборі пластунів (рис. 10). Прапори по обидва боки замикають композиційну побудову обкладинки. Крім цього, дві лілеї підтримують центрову осьову композицію шрифтового рішення. Лілея має три пелюстки, що символізують три головні обов'язки пластуна: бути вірним Богові й Україні, допомагати іншим та жити за законами пластунів. На фоні Ужгородського замку зображено двох хлопців-пластунів і дівчину. Юнаки гордо стоять (один сурмить у сурму, другий з особливою величністю тримає пластову палицю у витягненій правій руці). Дівчина на колінах підносить квіти пластунам. На обкладинці у відокремленій рамці розташовано зміст та календарні дані видання. Кольорове рішення у поєднанні з великим форматом часопису (235x315 мм) робить цей зразок надзвичайно помітним серед подібних видань. Пластун 1926 році зроблений за канонами течії «мистецтво і ремесло». До прикладу використано архітектурно-сюжетно-символічний тип творення обкладинки, уміщено зміст та календарні дані, використана об'єднувальна рамка для замкнення композиції.

Зразок «Пластуна» 1930 року (теж у виконанні Й. Бокшя) за характером дещо інший (рис. 11). Якщо в першому зображено величність навіть у повсякденній зустрічі дня, вшанування та повагу пластунів, то тут художник зобразив гру «день індіанця», яку полюбили пластуни. З допомогою переважно тонких і товстих ліній Й. Бокшя зображає двох учасників гри у розвідці. Величний головний убір з пір'я на голові та частина ковдри-накидки зображеного індіанця вирізняються двома активними лініями, що роблять рисунок контрастним. На загал в обкладинці дотримано композиційну єдність. Цілісності досягнуто за допомогою центральної осьової композиції та урівноваження тонких і товстих шрифтів як у шрифтовій, так і в ілюстративній частині. Зображений зустрічний рух (трава від вітру хилиться в один бік, індіанець показує рукою в інший) надає надзвичайної динаміки та простору. До того ж аналізований взірць не має рамки, котра б спиняла енергію простору, що намагався передати художник.

Дві дуже різні за виконанням та по стилю є обкладинки «Пластуна» в 1935 році. У «Пластуні» 1935 року (квітень) обкладинку можна розділити на три частини. Верхня шрифтова частина (логотип), фотографічна та композиційне поєднання декоративної риси і додаткового тексту. Логотип має яскраві ознаки художнього напрямку де-стайл (рис. 13). Ритмічна шрифтова композиція чітко витримує закони перпендикулярності де-стайлу, виключає будь-які прояви хаотичності та випадковості. Загальний композиційний стрій дещо розбиває напис «Часопис пластової молоді» що набра-

ний шрифтом із засічками. Адже характерною рисою стилю було використання рівно товщинного гротеску, власне такого, яким набрано «Пластун». Логотип вирівняний по лівому краю, а центрову осьову композицію урівноважують набрані дані «Число: 4». Фотографія цього примірника зображає, як свідчить підпис, «Збірку в таборі в Апші 1934 року». Фотоілюстрація вирівняна по центру подвійної лінійки, яка є досить чужорідною у загальній композиції. Тому від такого виконання складається подвійне враження з одного боку, намагання дотриматися геометричності, з іншого руйнування загального вигляду дещо недоречних елементів та урівноваження.

Червневий випуск «Пластуна» 1935 року зовсім інший за характером (рис. 12). На обкладинці вміщено роботу Михайла Михалевича, на якій зображено Святого Георгія. В основу твору закладено сюжет ікони Георгія Переможця, що бореться зі змієм. Художник неодноразово запозичував сюжети ікон та проводив аналогії з тодішньою дійсністю, зокрема, запозичав сюжет ікони Архангела Михаїла, коли малював агітаційні плакати в часи Карпатської України.

Не випадково, на обкладинці «Пластуна» з'являється ікона Святого Юрія (Георгія Переможця), адже цей Святий є опікуном Пласту. Святий Георгій є однією з найвідоміших постатей у християнському світі, його історія надихала митців протягом століть. Аналізований твір важливий для пластунів, адже святий є взірцем непохитності віри, доброти та відваги. Класична композиція, де зображений Святий Юрій на коні зі зброєю, що вбиває змія, доповнена фоном карпатського лісу. Шрифт, яким написана назва «Пластун», — нарбутівський стилізований устав, котрий у 1938-1939 роках (Карпатська Україна) буде використаний для логотипу газети «Нова Свобода».

На основі наведених зразків ми можемо зробити висновок, що три типи проаналізованих обкладинок майже у рівному співвідношенні трапляються у закарпатській періодиці. Тип оформлення обкладинки залежить від типу видання. Строгий шрифтовий дизайн притаманний здебільшого просвітницьким виданням, натомість багатий на ілюстрації, із розповідним сюжетом є характерний для молодіжних видань. Удосконалення техніки надасть можливість наповнювати періодичні видання великою кількістю ілюстраційного матеріалу, і використовувати його для дизайну обкладинок. Шрифтове оформлення, на наш погляд, займатиме меншу частку по відношенню до ілюстраційного (що включає символічний та сюжетно-тематичний тип дизайну).

Література

1. Герчук Ю.Я. История графики и искусства книги: [учебное пособие] Юрий Яковлевич Герчук. — М.: Аспект пресс, 2000. — 320 с.

2. Дубина Н. Внешнее оформление книги / Николай Дубина // КомпьюАрт — 2005. — № 9. — Режим доступа до журн.: <http://compuart.ru/article.aspx?id=14490&iid=688>
3. Кисин Б.М. Графическое оформление книги. — Л.: Гизлегпром, 1946. — 408 с.
4. Ляхов В. Н. Очерки теории искусства книги / Воля Николаевич Ляхов. — М.: Книга, 1971. — 254 с.
5. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ століття / Ольга Лагутенко. — К.: Грані-Т, 2006. — 240 с.
6. Мельник О. Я. Специфіка шрифтової творчості Роберта Лісовського / О. Я. Мельник // Вісник ХДАДМ. — 2008. — № 10. — С. 66-72.
7. Рожнова О. И. История журнального дизайна / Ольга Игоревна Рожнова. — М.: ИД «Университетская книга», 2009. — 272 с.
8. Фаворский В. А. Об искусстве, о книге, о гравюре / Владимир Андреевич Фаворский. — М.: Книга, 1986. — 239 с.
9. Чихольд Я. Облик книги: [Избранные статьи о книжном оформлении] / Ян Чихольд. Пер. с нем. Лазурского В.В. Милютина В.П., Чекрыжова П.Ф. — М.: Книга, 1980. — 240 с.

Додатки

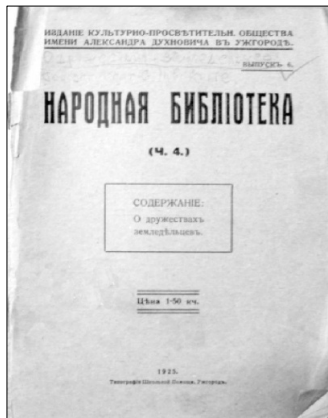

Рис. 1. "Народная библиотека", 1925, выпуск 6, (Ч.4.).

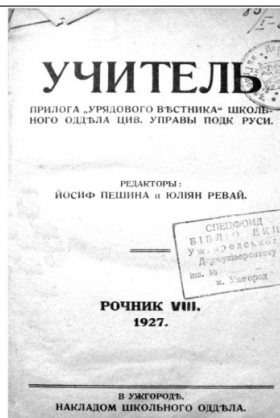

Рис. 2. "Учитель", 1927, январь, 30, Рочник VIII, число 1.

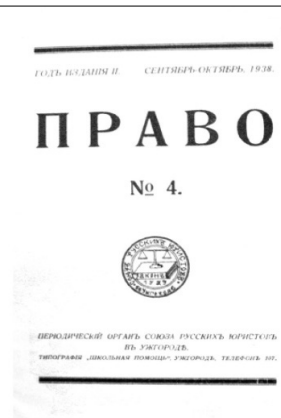

Рис. 3. "Право", 1938, сентябрь-октябрь, год издания II, № 4.

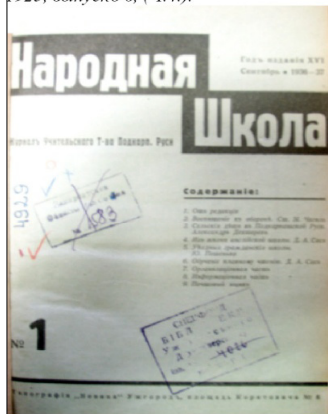

Рис. 4. "Народная школа", 1936/37, сентябрь, год издания-XVI, № 1.

Рис. 5. "Карпатська молодь", 1936, жовтень-листопад, річник: 1, число: 2-3.

Рис. 6. "Учительський голос", 1936, річник VII.

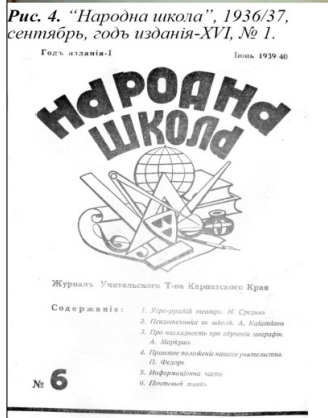

Рис. 7. "Народна школа", 1939/40, юнь, год издания-I, № 6.

Рис. 8. "Говорящая", 1939, № 1.

Рис. 9. "Зоря", 1929, марта, 29, год IX, Чис.1.

Рис. 10. "Пластун", 1926, рочник IV, число 2.

ПЛАСТУН „СКАУТ“

ЧАСОПИС ПЛАСТОВОЇ МОЛОДЕЖИ

Р. IX.   НОВЕМБЕР   Ч. 3
КНИГОПЕЧАТНЯ „СВОБОДА“ УЖГОРОД, УЛ. ЛУЧКАЯ

Рис. 11. "Пластун", 1931, новембер, Р. IX число 3.

Рис. 12. "Пластун", 1935, червень, рік: XIII. Ч. 6.

ПЛАСТУН

ЧАСОПИС ПЛАСТОВОЇ МОЛОДІ

Число: 4.

Видавець і керівник, редактор:
Андрій Ворон

Збірка в таборі в липні 1934 року.

Переплата на рік 8 кч —
Поодинокі число для пластунів 50 гол.

Севлюш
Із друкарні Ігната Рота в Севлюші.

Рис. 13. "Пластун", 1935, квітень, 1, рік: XIII.

Поліха Леся Ярославівна – викладач кафедри журналістики УжНУ.